LEGIO I MINERVIA ÎN ESTUL DACIEI

DE

N. GOSTAR

După aprecierile celor care s-au ocupat în ultimul timp de istoria războaielor romane pentru cucerirea Daciei, efectivul armatei romane operative şi de ocupaţie s-ar fi ridicat la cca. 200.000 de oameni [1], cifră impresionantă, justificată însă şi care s-ar putea să nu fie mult exagerată. Cum se ştie, ocuparea Daciei a pornit de pe *limes*-ul Dunării, la care au participat îndeosebi unităţile militare din provinciile Pannonia, Moesia superior şi Moesia inferior, cărora li s-au adăugat cîteva unităţi aduse din alte provincii mai îndepărtate.

Se poate admite că armata romană, condusă împotriva forţelor de rezistenţă a dacilor, a acţionat pe două fronturi : frontul apusean, a cărui bază de operaţie a pornit din Moesia superior, unde erau concentrate forţele provinciilor Pannonia şi Moesia superior şi frontul răsăritean, care pornea din Moesia inferior, la care erau angajate, pe lîngă altele, în special unităţile acestei provincii.

Datorită studiilor epigrafice, astăzi ne sînt cunoscute aproape toate legiunile care au participat, sub o formă mai mult sau mai puţin susţinută, la cele două războaie dacice dintre anii 101—102 şi 105—106. Este sigur că unele dintre acestea au stat un timp în Dacia ca trupe de ocupaţie, unde au lăsat urme privind anumite construcţii militare, ca dovadă a unei staţionări mai îndelungate, durată ce nu poate fi însă întotdeauna stabilită.

Dovezile epigrafice pentru cunoaşterea unităţilor operative şi de ocupaţie sînt în special ştampilele legiunilor pe ţigle şi cărămizi, în cazul că ele pot fi datate în vremea domniei împăratului Traian. Astfel, pentru frontul apusean, dispunem de documente privind un număr de şase legiuni :

---

[1] Ritterling, RE, XII, 1282; cf. C. Daicoviciu, *Istoria României*, I, (sub red. acad. C. Daicoviciu, acad. E. Condurachi, I. Nestor, Gh. Ştefan), Bucureşti, 1960, p. 305, care consideră că cifra este puţin exagerată.

— *legio I adiutrix* ştampila LEG I ADIV la *Napoca* (Cluj)[2] şi, împreună cu *legio XIII gemina*, ştampila LEG XIII GE I ADI la *Drobeta* (Turnu Severin)[3], *Aquae* (Călan)[4], *Apulum* (Alba Iulia)[5].

— *legio III Gallica* pe ştampila LEG III G la *Porolissum* (Moigrad)[6].

— *legio IV Flavia felix* pe ştampile LEG IIII FF la Pojejena Sîrbească[7], Cubin (?)[8], Palanca Nouă[9], *Drobeta* (Turnu Severin)[10], Mehadia[11], *Berzobis* (Berzovia, Jidovin)[12], *Tibiscum* (Jupa) (?)[13], Aradul Nou[14], *Sarmizegetusa*[15], Rea[16], Grădiştea Muncelului[17].

— *legio VII Claudia pia fidelis* pe ştampila LEG VII CL la Pojejena Sîrbească (?), Palanca Nouă (?), Mehadia (?)[18], *Sarmizegetusa*[19]; pe ştampila LEG VII CL F la *Drobeta* (Turnu Severin)[20]; pe ştampila LEG VII C P F la Palanca Nouă[21].

---

[2] I. I. Russu, *Probleme de muzeografie*, 1960, p. 222—223.

[3] Gr. G. Tocilescu, *Monumente epigrafice şi sculpturali ale Museului Naţional de Antichităţi*, Bucureşti, 1902, p. 319—326.

[4] B. Jánó, Arch. Ert., 1912, p. 55.

[5] G. Téglás, Hermes, 1909, p. 618—612; ILS, 9109; Arch. Ért., 1903, p. 299; Ann. Ép., 1910, 1, p. 331; după cum a observat însă Ritterling, *op. cit.*, 1391, 1717, TADI ar putea fi mai curînd numele personal *Tadi* decît numele legiunii. Lucrul pare posibil, deoarece se mai cunosc de la Apulum ştampilele LEG XIII GE HERA şi LEG XIII GE LV[P] (J. Szilágyi, *A Dáciai erödrendszer helyörségei és a katonai téglabélyegek. Die Besatzungen des Verteidigungssystems von Dazien und ihre Ziegelstempel* (Dissert. Pann., Ser. II, No. 21), Budapesta, 1946, p. 44, pl. VI. Deci în concluzie pentru participarea *leg. I ad.* la războaiele dacice nu avem încă o dovadă sigură. Dar tot la Apulum se cunoaşte inscripţia CIL, III, 981, a lui *Tib. Claudius Valerianus (centurio) leg. XIII g. et [leg.] I a(d)i(u)tricis*, precum şi inscripţiile CIL, III, 1004, 1008 a doi veterani din *leg. I ad.*, care datează din vremea împăratului Traian (cf. B. Cserni, Arch. Ert., 1909, p. 271; V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, Bucureşti, 1937, p. 175; C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 315).

[6] Ritterling, *op. cit.*, 1523; Daicoviciu, RE, XXII, A, 267; idem, *Istoria Rom.*, I, p. 315.

[7] CIL, III, 8070 d.

[8] CIL, III, 8276, 1, b.

[9] Al. Borza, *Banatul în timpul romanilor*, Timişoara, 1943, p. 81.

[10] Tocilescu, *op. cit.*, p. 340; D. Tudor, *Oltenia Romană*[2], Bucureşti, 1958, p. 388, nr. 44.

[11] CIL, III, 8070, a.

[12] CIL, III, 8070, b, c; Téglás, Klio, 1911, p. 506; Ann. Ép., 1912, p. 77.

[13] Borza, *op. cit.*, p. 69.

[14] Inedită în Muzeul Regional din Arad (comunicarea lui E. Dörner).

[15] CIL, III, 8070, e; Daicoviciu, Dacia, III—IV, 1927—1932, p. 541—542, fig. 48, 1; unele exemplare în Muzeul Regional din Deva inv. 2316, 2320—2338, 2343, 2361, 2368.

[16] CIL, III, 8070, f.

[17] O ştampilă pe o ţiglă în Muzeul Istoric din Cluj. M. Macrea, *Sargetia*, II, p. 140—142 şi C. Daicoviciu, SCIV, an. II, 1, 1951, p. 103, inscripţii pe blocuri de piatră. Participarea legiunii la războaiele dacice şi ca trupă de ocupaţie sînt lucruri cunoscute (Ritterling, *op. cit.*, 1282, 1544).

[18] Szilágyi, *op. cit.*, p. 42.

[19] Russu, *op. cit.*, p. 220.

[20] Tudor, *op. cit.*, p. 388, nr. 43.

[21] Szilágyi, *op. cit.*, p. 6, 42. Participarea activă a legiunii la războaiele dacice este cunoscută din inscripţii (Ritterling, *op. cit.*, 1282, 1621—1622).

— *legio VII gemina felix* pe ştampila LEG VII G F la *Porolissum* (Moigrad) [22].

— *legio XIII gemina*, în special ştampilele LEG XIII GE (care datează din primii ani ai ocupaţiei [23]), la Cenad [24], *Micia* (Veţel) [25], *Sarmizegetusa* [26], *Aquae* (Călan) [27], Orăştioara de Sus [28], *Apulum* (Alba Iulia) [29], Miceşti (?) [30], Bucerdea Vinoasă [31], *Potaissa* (Turda) [32], *Porolissum* (Moigrad) [33].

Pentru frontul răsăritean avem pînă acum dovada epigrafică a patru legiuni :

— *legio I Italica* pe ştampila LEG I la *Sucidava* (Celei) [34] ; pe ştampila LEG I ITAL la Drajna de Sus [35], Breţcu (?) [36], Pietroşani [37], Barboşi [38], *Tyras* (Belgorod Dnestrovski, Cetatea Albă) [39].

— *legio V Macedonica*, pe ştampila LEG V MAC la Bumbeşti [40], *Romula* (Reşca) [41], Drajna de Sus [42], Barboşi [43], *Tyras* (Belgorod Dnestrovski, Cetatea Albă) [44].

— *legio X gemina* pe ştampila LEG X G la *Sucidava* (Celei) [45], *Tyras* (Belgorod Dnestrovski, Cetatea Albă) [46].

---

22 Russu, *op. cit.*, p. 223, nota 3. Ritterling, *op. cit.*, 1635 nu cunoaşte dovezi despre participarea legiunii *VII gem.* la războaiele dacice, dar ştampila de la Porolissum pare să confirme acest lucru (cf. CIL, II, 4461=ILS, 2661).

23 Se regăsesc în Pannonia înainte de a veni legiunea în Dacia (CIL, III, 4660).

24 CIL, III, 8064, l, h, i ; 12608.

25 CIL, III, 8064, l, e, k, 1.

26 CIL, III, 8064, l, h şi în Muzeul Regional din Deva inv. 2352.

27 Szilágyi, *op. cit.*, p. 44.

28 CIL, III, 12608 ; Szilágyi, *op. cit.*, p. 60.

29 Szilágyi, *op. cit.*, p. 44.

30 *Ibidem*.

31 *Ibidem*.

32 CIL, III, 8064, l, v.

33 CIL, III, 8064, l, y. Pentru participarea *leg. XIII gem.* la războaiele dacice vezi Ritterling, *op. cit.*, 1282, 1718. Ştampila LEG XIII de la Slăveni, în partea răsăriteană a Olteniei (Tudor, SCIV, XVI, 1965, p. 359), probabil că datează dintr-o epocă tîrzie.

34 Tudor, *op. cit.*, p. 405, nr. 165, fig. 20.

35 CIL, III, 12530 ; Gh. Ştefan, Dacia, XI—XII, 1945—1947, p. 123—124.

36 Téglás, Klio, XI, 1911, p. 499, citea LEG IIII, care mai curînd însă ar putea fi LEG I IT[AL].

37 CIL, III, 12522.

38 V. Pârvan, AR, tom. XXXVI, 1913, p. 115.

39 Gr. Avakian, CNA, VI, nr. 59—62, 1925, p. 39. Participarea *leg. I. Ital.* la războaiele dacice este sigură (Ritterling, *op. cit.*, 1282).

40 Tudor, *op. cit.*, p. 416, nr. 383

41 Tudor, *op. cit.*, p. 396, nr. 99.

42 CIL, III, 12530 ; Ştefan, *op. cit.*, p. 124.

43 Ştefan, Dacia, V—VI, 1935—1936, p. 345 ; N. Gostar, MCA, VIII, 1962, p. 508.

44 P. Nicorescu, ED, II, 1924, p. 413, fig. 74 ; idem, AR, tom. XIX, 1937, p. 218, fig. 1. Legiunea *V Mac.* a participat în mod sigur la războaiele dacice (Ritterling, *op. cit.*, 1282, 1576).

45 Tudor, *op. cit.*, p. 405, nr. 164, fig. 19.

46 Avakian, *op. cit.*, p. 21—22 şi comunicarea verbală a autorului. După Ritterling, *op cit.*, 1685, participarea *leg.* X *gem.* la războaiele dacice nu ar fi dovedită, dar acum ştampilele de la *Sucidava* şi *Tyras* nu mai permit această îndoială (cf. CIL, III, 9990=ILS, 1352 ; CIL, IX, 4753=ILS, 1350).

— *legio XI Claudia pia fidelis* pe ștampila LEG XI CPF la Slăveni [47], Tîrgșor [48], Drajna de Sus [49].

Rămîn deci cîteva legiuni, cum sînt: *I Minervia* [50], *XII fulminata* [51], *XV Apollinaris* [52], *XX Valeria victrix* [53], *XXII primigenia* [54], *XXX Ulpia* [55], despre care știm că unele au participat în mod sigur la războaiele dacice, dar care nu au lăsat urme în epigrafia Daciei.

În Muzeul raional din Tecuci se găsește un fragment de țiglă romană cu o ștampilă necunoscută încă la nord de Dunăre. Fragmentul este de dimensiunile 33 × 21 × 2 cm, iar ștampila este înscrisă într-un cartuș simplu de 9×4,2 cm. Literele sînt scoase în relief și au o înălțime de 2,2 cm și se pot distinge cu ușurință LEG M (fig. 1). Atragem atenția că între LEG și M nu se vede nici un fel de semn. Lectura acestei ștampile nu pare să fie leg(io) (V) M(acedonica), căci nu se regăsește nicăieri o asemenea abreviere, adică fără indicația numărului, pentru această unitate militară. Din literatură se cunoaște un singur caz, al unei singure ștampile, cu LEG MAC, de la *Potaissa* (Turda) (CIL, III, 8066, e), dar aici pare mai curînd greșeala celui care o publică mai întîi, căci colecțiile muzeelor (care posedă un număr mare și variat de ștampile ale acestei legiuni) nu au asemenea exemplare. Nici în epigrafia altor provincii, astfel de cazuri nu se prea întîlnesc. Se cunosc însă de la *Lambaesis*, în Numidia, ștampilele unității *legio III Augusta*, prescurtate în LEG AVG și LEGIO A. Aici însă faptul este explicabil, fiind singura legiune a provinciei, confuzia deci nefiind posibilă. Astfel se explică și alte abrevieri pentru aceeași legiune, ca bunăoară LEGION, unde se știe că nu poate fi alta decît *leg. III Aug.* [56]. În cazul acesta, pentru ștampila de pe țigla de la Muzeul din Tecuci, trebuie înlăturată posibilitatea de a se întregi prin legio V Macedonica.

---

[47] Tudor, *op. cit.*, p. 429, nr. 313.

[48] Gh. Diaconu, S. Morintz, D. V. Rosetti, Gh. Cantacuzino, MCA, V, 1959, p. 624—625, fig. 5.

[49] Ștefan, *op. cit.*, p. 124, fig. 5. Ritterling, *op. cit.*, 1698 nu o admite printre unitățile care au luat parte la războaiele dacice, dar participarea ei poate fi dedusă din ștampile, care arată că a format armata de ocupație după anul 106 (cf. CIL, XI, 5992).

[50] Ritterling, *op. cit.*, 1282, 1426.

[51] După Ritterling, *op. cit.*, 1707, n-ar exista dovezi pozitive ca această legiune să fi participat la războaiele dacice, dar, după părerea noastră, inscripția CIL, III, 2917=ILS, 2647, *Q. Raecio Q. f. Cl. Rufo p. p. leg. XII fulm. trecenario, donis don(ato)ab imper(atore) Vespasian(o) et Tito imp(eratore) bell(o) Iud(aico), ab imp(eratore) Trai(ano) bell(o) Dacic(o)...*, este totuși categorică.

[52] Ritterling, *op. cit.*, 1752—1754.

[53] Ritterling, *op. cit.*, 1776—1777, participarea la războaiele dacice nu este pe deplin dovedită.

[54] Ritterling, *op. cit.*, 1803, 1812, este posibilă participarea unei vexilații la războaiele dacice.

[55] După Ritterling, *op. cit.*, 1364, 1822, această legiune ar fi făcut parte din armata operativă din vest și ar fi luat parte activă la războaiele dacice și apoi ca armată de ocupație.

[56] R. Cagnat, *L'armée romaine d'Afrique et l'occupation militaire de l'Afrique sous les empereurs*, Paris, 1892, pl. dintre p. 456—457 (nu mi-a fost accesibilă ed. II).

În ce priveşte provenienţa acestei ţigle, cu ştampila LEG M, registrele muzeului nu dau nici o indicaţie. Se credea că această ţiglă romană ar proveni din aşezarea getică de la Poiana (raion Tecuci), identificată cu aşezarea antică *Piroboridava*. O altă informaţie, fără posibilitatea de a putea fi verificată, este că ţigla ar proveni de la Barboşi (raion Galaţi), cunoscut centru militar şi civil în sudul Moldovei în sec. II—III. Mai aproape de adevăr este însă informaţia prof. C. Solomon, cunoscător în privinţa provenienţei materialelor arheologice din Muzeul din Tecuci, care ne informează, fără alte precizări, că ţigla a fost adusă de la *Tyras*. Se pare deci că aceasta ar fi localitatea de unde a provenit acest document epigrafic, unde de altfel s-au mai găsit cîteva fragmente de ştampile asemănătoare, dacă nu chiar identice. Din săpăturile de la Poiana nu s-au scos materiale de acest gen, iar printre ştampilele de la Barboşi nu apare niciodată una, care să se apropie de cea din Muzeul din Tecuci.

Se pune acum întrebarea : care a fost numele acestei unităţi ce se ascunde sub abrevierea LEG M ? O cercetare mai atentă a materialului epigrafic referitor la *legio V Macedonica* în castrele din jumătatea răsăriteană a Olteniei, Muntenia (care în primii ani după cucerire aparţinuseră la provincia Moesia inferior), sudul Moldovei şi sudul Ucrainei, nu ne-ar îngădui să propunem o asemenea lectură şi pentru ştampila LEG M. Numele legiunii V Macedonica, care a operat şi a staţionat în aceste regiuni între 102—117, sau chiar mai tîrziu pînă la 167 cînd a fost mutată la *Potaissa* în Dacia Porolissensis, cunoaşte pe ştampile întotdeauna abrevierea LEG V MAC, sub trei variante :

— I variantă LEG V MAC, cu G + V şi M + A în ligatură, cunoscută la *Tyras* [57] (fig. 2, 3).

— II variantă LEG V MAC, cu M + A în ligatură, cunoscută la Bumbeşti [58] (fig. 2, 4) şi Barboşi [59] (fig. 2, 5).

— III variantă LEG V MAC, fără ligaturi, cunoscută la Drajna de Sus[60] (fig. 2, 6).

Nu putem să ne dăm seama cărei variante a aparţinut ştampila de la *Romula*, fiind cunoscută numai din fragmentul LEG V [MAC] [61]. Tot variantei II şi III aparţin şi ştampilele de la *Troesmis* (Igliţa) [62], unde îşi avea garnizoana această unitate pînă la mutarea ei în Dacia. Ştampilele L V M aflate la *Sucidava*, Slăveni şi Răcari (CIL, III, 8066, b, c ; 14.216, 24, b, c) datează dintr-o epocă tîrzie (sec. III—IV) ca şi LEG V M de la

---

57 Nicorescu, ED, II, 1924, 413, fig. 74 (fragment); idem, AR, tom. XIX, 1937, p. 218, fig. 1.

58 Al. Bărcăcilă, BCMI, XXII, 1927, p. 44; Tudor, *op. cit.*, p. 283, nr. 416, dar unde întregirea [L. V]MAC nu este corectă.

59 CIL, III, 7618; Ştefan, Dacia, V—VI, 1935—1936, p. 345; Gostar, *op. cit.*, p. 508. Au fost aflate în mai multe exemplare în cel mai vechi nivel roman, care începe de la împăratul Traian.

60 CIL, III, 12530; Ştefan, Dacia, XI—XII, 1945—1947, p. 124, fig. 7, 8.

61 Tudor, *op. cit.*, p. 396, nr. 99. Nu poate fi LEG VI[I CL], căci aceasta aparţinea de armata Moesiei superior.

62 CIL, III, 6240, a, b. Ştampila c, L V M, este îndoielnic că ar putea proveni de la *Troesmis*.

Stolniceni (Tudor, Dacia, VIII, 1964, p. 351, nota 32) și își găsesc analogii numai în Dacia Porolissensis, începînd cu 167 pînă în 271.

În ce privește prescurtarea M pentru *M(acedonica)*, în vremea în care legiunea aparținea la Moesia inferior, o regăsim numai pe o singură ștampilă, păstrată pe două exemplare descoperite la *Tyras*, dar care prezintă un caz cu totul excepțional. Este vorba de ștampila LEG. I.IT.LEG. V.M.LEG.XI.CL ET AVX.S.ANT.PL.7 L.I.I, care se poate citi: *leg(io) I It(alica) leg(io) V M(acedonica) leg(io) XI Cl(audia) et aux(ilia) s(ub) Ant(onio) Pl(...) (centurio) l(egionis) I I(talicae)*[63]. Aici însă prescurtarea M pentru *M(acedonica)* s-a făcut din motive de spațiu, ca și I și IT pentru *Italica* (și L pentru legio), căci ambele legiuni, atunci cînd apar singure, sînt abreviate în mod constant MAC și ITAL.

Inscripțiile de pe monumentele de piatră de la Barboși și Tyras, de asemenea, cunosc numai abrevierea LEG V MAC[64], care după cum se vede a fost singura uzitată, atît de către lapicizi, cît și de către cei care ștampilau țiglele și cărămizile militare.

În cazul că se poate ține seama de aceste observații, și avînd în vedere că ștampilele legiunii a V macedonica aveau o anumită abreviere, ștampila LEG M este mai curînd a unei alte unități. Această unitate, trebuie căutată printre legiunile Moesiei inferior și care să fi participat la războaiele dacice. Din documentele epigrafice reiese că *legio I Minervia* a fost una dintre legiunile active în cele două războaie și care a făcut parte din armata Moesiei inferior, începînd cu anii 101/102 pînă în anul 107[65]. Aceeași ștampilă, avînd aceleași dimensiuni și aceleași forme de litere, se mai întîlnește pe trei țigle, descoperite la *Tyras*[66] (de unde presupunerea că provine și țigla din Muzeul din Tecuci), dar, din păcate, nici una nu este întreagă. În consecință, această ștampilă s-ar putea întregi *leg(io) (I) M(inervia)*.

Lipsa numărului de ordine pe ștampila unei legiuni nu este ceva frecvent, dar fără această indicație aici se subînțelege cifra I, așa cum este cazul pe ștampilele unităților auxiliare, unde numeralul poate lipsi. Este adevărat că pe ștampilele din Germania inferior, unde își avea garnizoana legiunea I Minervia, nu se întîlnește o ștampilă identică, dar este uzitată în schimb abrevierea LEG I M[67], deci M pentru

---

[63] Avakian, CNA, V, nr. 49—50, 1924, p. 21—22; Nicorescu, ED, II, 1924, p. 413, fig. 24; idem, AR, tom. XIX, 1937, p. 218, fig. 4. Numele centurionului, scris în ligatură, este citit *M.T.Pl...* de Nicorescu, pare mai curînd însă să fie *ANT PL...*

[64] Nicorescu, AR, tom. XIX, 1937, p. 219—220, fig. 6—8; idem, AR, tom. XXVI, 1944, p. 502—504 fig. 2, 3.

[65] Ritterling, *op. cit.*, 1282, 1364, 1426. Din Germania inferior *leg. I M.* nu a fost trimisă pe frontul apusean, cum s-ar deduce dintr-o greșită lectură, a unei stampile, din partea lui C. Torma, *Arch. epigr. Mitt.*, VI, 1882, p. 140. Țigla, aflată la Pojejena Sîrbească, purta cu totul altă ștampilă decît cea a *leg. I M.*, iar Ritterling, *op. cit.*, 1427, arată că „ist ganz anders zu lesen". De fapt numai din articolul lui Torma se poate vedea că ștampila de pe țigla de la Pojejena Sîrbească este în realitate [L]EG IIII FF.

[66] Nicorescu, ED, II, 1924, p. 412—413, fig. 73, întregirea desenului prin LE[G V]M nu este justificată; Avakian, *op. cit.*, p. 20—21, nr. 43, se vede numai M.

[67] Ritterling, *op. cit.*, 1421—1425; CIL, XIII, 12112. De cele mai multe ori aceeași prescurtare s-a folosit și pe monumentele de piatră.

Fig. 1 — Ţigla cu ştampila LEG M din Muzeul raional din Tecuci

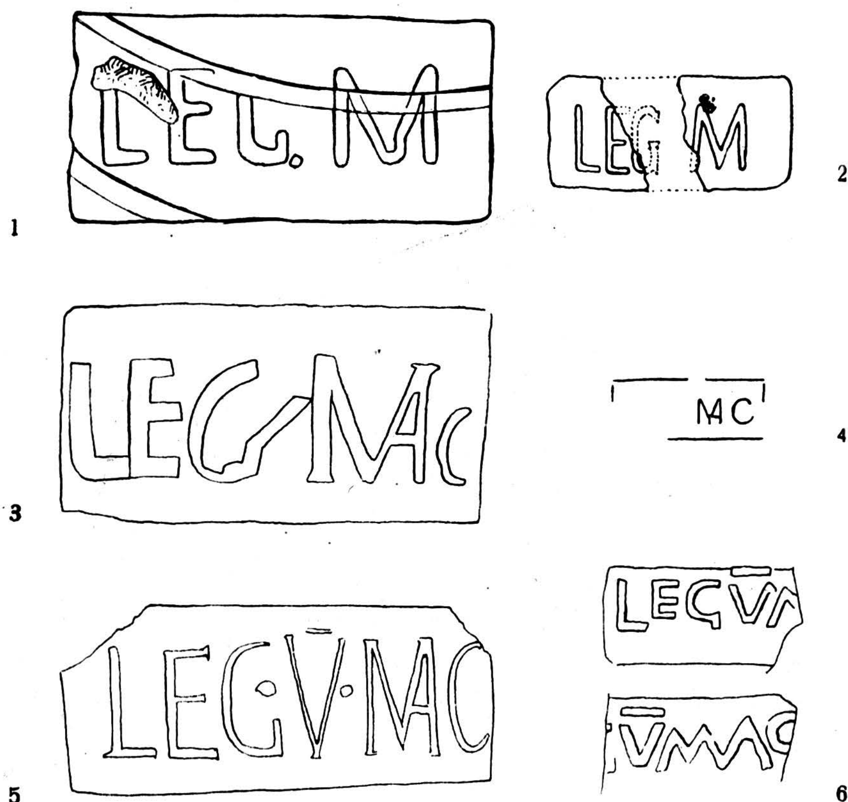

Fig. 2: 1 — Ştampila LEG M de pe ţigla din Muzeul raional Tecuci (mărime naturală); 2 — Două fragmente de ţiglă cu ştampila LEG M de la Tyras, reconstituită după desenul lui P. Nicorescu (mărime $1/2$); 3 — Ştampila legiunii V macedonica pe ţiglele de la Tyras, după P. Nicorescu (mărime naturală); 4 — Ştampila aceleiaşi legiuni pe o ţiglă de la Bumbeşti, după Al. Bărcăcilă (nu se cunosc dimensiunile); 5 — Ştampila aceleiaşi legiuni pe ţiglele de la Barboşi, din săpăturile noastre (mărime naturală); 6 — Două ştampile ale aceleiaşi legiuni de pe ţiglele de la Drajna de Sus, după Gh. Ştefan (mărime $1/2$).

Minervia. Credem totuşi că se mai pot aduce şi alte exemple din Dacia unde numeralul I este omis, ca ştampila LEG I de la *Sucidava*, care s-ar putea citi *leg(io) (I) I(talica)*[68] sau LEG AI..., aflată într-o localitate necunoscută din Transilvania, care ar putea primi lectura *leg(io) (I) A[diu(trix)]*[69]. În cazul că admitem starea de război, în momentul cînd au fost făcute ţiglele şi cărămizile, ştampilele vor fi fost mai neglijent lucrate, mai puţin complete. Poate aceleiaşi cauze, ca şi timpului scurt cît a stat unitatea în regiunea ocupată, s-ar datora şi numărul redus al acestor ştampile descoperite pînă acum.

Dacă se admite lectura *leg(io) (I) M(inervia)* a ştampilei din Muzeul din Tecuci, atunci se justifică participarea acestei unităţi la luptele din partea de răsărit a Daciei, unde legiunea a mai stat pînă în anul 107, cînd a fost retrasă în vechiul ei castru de la *Bonna* (Bonn) din Germania inferior[70].

LEGIO I MINERVIA НА ВОСТОКЕ ДАКИИ

В районном музее города Текуч находится фрагмент черепицы римского происхождения с печатью **LEG M** (рис. 1 и рис. 2, 1), найденный, по всей вероятности, в местности **Tyras** (Белгород Днестровский). Автор данной работы пытается разрешить вопрос, что можно понимать под этим сокращением.

Более внимательное исследование эпиграфического материала относительно **legio V Macedonica** из римских укреплениях восточной части Олтении, Валахии (которые в первые годы после завоевания Дакии находились в зависимости от Нижней Мезии), южной Молдавии и южной Укрины не позволяют нам интерпретировать надпись печати **LEG M.** как принадлежавщей пятому македонскому легиону. Название зтого легиона, который стоял и оперировал в этих областях с 102 по 107 г.г. или даже позже, до 167 г., когда он был переведен в **Potaissa** (Турда) в Пороллиссенскую Дакию, появляется на печатях всегда в сокращении **LEG V MAC**, известном под тремя вариантами (рис. 2, 3—5). То же сокращение встречается и на каменных памятниках.

Из эпиграфических материалов вытекает, что **legio I Minervia** был один из активных легионов, участвовавших в двух дакийских войнах и включившихся в армию Нижней Мезии, начиная с *101—102* г. г. до 107 г. Такая же печать тех же размеров с буквами той же формы встречается еще на трех черепицах, найденных также в **Tyras** (рис. 2, 2). Автор приходит к выводу, что печать из музея города Текуч можно было бы скорее пополнить следующим образом: **leg(io) (I) (Minervia)**.

Если допускаем предложенную расшифровку: **leg(io) M(inervia)**, тогда оправдывается и участие этого легиона в военных действиях на восточной Дакии, где он стоял до 107 г., после чего был переведен в свое старое укрепление Бонн, Нижнюю Германию.

---

[68] Tudor, op. cit., p. 405, nr. 165, fig. 20, de unde se vede că I ar putea fi mai curînd o literă decît o cifră.

[69] Inedită în Muzeul Regional din Deva, inv. 2339, probabil că a fost găsită în Transilvania şi valabilă numai în cazul că lectura este corectă.

[70] Ritterling, *op. cit.*, 1283—1284; J. Szilágyi, Acta Antiqua, II, 1—2, p. 174.

LEGIO I MINERVIA A L'EST DE LA DACIE

Résumé

Au Musée de Tecuci il y a un fragment de tuile romaine portant l'inscription LEG M (fig. 1 et fig. 2,1) et découvert, selon toutes les apparences, à *Tyras* (Belgorod Dnestrovski, Cetatea Albă). On se demande quelle fut la légion dont le nom est marqué par l'abréviation LEG M ?

L'examen attentif du matériel épigraphique, concernant la *legio V Macedonica* des camps de la moitié à l'est de l'Olténie, de la Munténie (qui avaient appartenu, les premières années qui suivirent à la conquête de la Dacie, à la province Mésie inférieure), du sud de la Moldavie et du sud de l'Ukraine, ne nous permet pas de considérer que cette estampille ait servi à désigner la légion mentionnée. Car la *legio V Macedonica*, ayant séjourné et opéré dans ces régions de 102 à 107, et même plus tard jusqu'en 167, lorsqu'elle fut établie à *Potaissa* (Turda) en Dacie Porolissensis, est toujours désignée par l'abréviation LEG V MAC, inscription dont on connaît trois variantes (fig. 2,3—5). La même abréviation apparaît sur les monuments de pierre.

Il ressort des documents épigraphiques que la *legio I Minervia* fut l'une des légions actives pendant les deux guerres daciques, et qu'à partir de 101—102 jusqu'en 107 elle fit partie de l'armée de la Mésie inférieure. La même estampille, ayant les mêmes dimensions et des lettres identiques, se retrouve sur trois tuiles découvertes également à Tyras (fig. 2,2). De cette façon l'estampille du Musée de Tecuci se prêterait plutôt à la lecture *leg(io) (I) M(inervia)*. Et d'ailleurs, cette lecture admise, on justifie du même coup la participation de ce corps de troupes aux batailles à l'est de la Dacie où la légion a continué de rester approximativement jusqu'en 107, lorsqu'elle se retira dans son ancien camp de *Bonna* (Bonn) de Germanie inférieure.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Ann. Ép. = Année Épigraphique, Paris

AR = Memoriile Academiei Române, Memoriile secţiunii istorice, serr. III, Bucureşti

Arch. Ért. = Archaeologiai Értesitö, Budapesta

BCMI = Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, Bucureşti

CIL = Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin

CNA = Cronica numismatică şi arheologică, Bucureşti

ED = Ephemeris Dacoromana, Bucureşti

ILS = H. Dessau, Inscriptiones Latinae Selectae, Berlin

MCA = Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti

RE = Pauly-Wissowa, Real Encyclopädie der classischen Alterthums-wissenschaft, Stuttgart

SCIV = Studii şi cercetări de istorie veche, Bucureşti